

פירושי קא מפרש

לפרק איזהו נשך

מקומות בפ' איזהו נשך שהניחו הקדמונים להתגדר בהם ולפרש דרכים חדשות בלשונות התלמוד והפוסקים

ביאור התוספתא דפחתו או הותירו
 ביאור רש"י דמתקלקלין רגלי השוורים
 ביאור שם טרשא
 ביאור הרמב"ם "תן לי מיד בפחות"
 ביאור נעשה כא"ל עד שיבא בני
 ביאור "טיפת יין אין לו"
 ביאור תלמידי רשב"א דאין ללוות על טפה שלוה
 ביאור הגמ"ר ד"יש לו דרך לשם"
 ביאור "המלוה על המטבע"
 וביאור "הוסיפו עליו"

ביאור החילוק בין נשך ותרבית
 ביאור "מפני שהם בקום ועשה"
 ביאור "הגזלין ומלוי ברבית"
 ביאור "משום כבוד אביהם"
 ביאור "הגזלין ומלוי ברבית שהחזירו אין מקבלין מהם"
 ביאור דין "עושין אמנה"
 ביאור "והא בעי למיתב זוזי לספסירא"
 ביאור "בין מרובה בין מועט"
 ביאור "לא נצרכה אלא דאפי' רבית דעכו"ם"

ביאור החילוק בין נשך ותרבית

ס: "איזהו נשך ואיזהו תרבית... ובגמ': דאורייתא נשך ותרבית חדא מילתא היא.. אי אתה מוצא נשך בלא תרבית ולא תרבית בלא נשך ולא חילקן הכתוב אלא לעבור בשני לאוין".

התו' כ' כיון שהוצרך שני לאוין אורחא דקרא לכתוב לשון משונה שהוא נאה יותר... ובר"מ (ד א) כ' נשך ותרבית אחד הם.

וחלוקה דמתני' בין רישא דנשך ק' בקכ' ובין סיפא דתרבית דהמרבה בפירות, פי' בגמ' א"ר אבהו עד כאן רבית של תורה מכאן ואילך של דבריהם. משמע דפירוש השם "תרבית" הוא רבית דרבנן, ועי' רמב"ן סב: "קרי לי' תרבית כלומר רבית דרבנן". וכן מפרש הרש"ש דתרבית היינו רבית דרבנן. וכמוכח אין זה אלא אסמכתא דכינו כן לרבית

של דבריהם, דהא תרבית מוזכר בתורה ואסור מדאורייתא.

העולה מזה דמדאורייתא נשך ותרבית חדא, ובדרבנן כינו רבית דרבנן בשם "תרבית".

(א) אמנם שני דברים הללו סותרים זא"ז, שא"א שהמשנה תפרש איזהו נשך ואיזהו תרבית ותכתוב על כ"א אופן אחר ובאמת אין ביניהם כלום, ואם חלוקה זו אינה כלום, לא היה ראוי לתלות בה גם חלוקה בין דאורייתא לדרבנן. דאטו יש מקום לשנות איזהו שמיטה ואיזהו שביעית, שמיטה דאורייתא ושביעית דרבנן.

(ב) לכ"נ דבכוונת המשנה ודאי יש הפרש בין נשך ותרבית גם דאורייתא וגם דמתני', ונשך היינו שקוצץ עמו ונושכו, ותרבית הוא בלא שקוצץ עמו דבר אלא דבשעת החזרתו ממילא יכול להתרבות. רק דלא משכח"ל זה בלא זה כיון דההלכה דבתר מעיקרא אזלי

להכי מותר להחזיר מה שנתרבה¹. ואם יהיה מקרה שאסור להחזיר מה שנתרבה יהיה זה ממילא ג"כ נשך כיון דבתר מעיקרא אזלי ובע"כ דמעיקרא נתחייב להחזיר יותר.

ג) וגם בלשון המשנה שחלקו לב' שמות, נקטו בדאורייתא מה שקצצו, וברבנן מה שאתרבי ממילא, ואתרבי ממילא הוא תרביית, ואינו דומה לאבק רבית שאינו בגדר תרביית שאין כאן רבוי נכסים מחמת הלואה כלל אלא מתנה בעלמא ומ"מ נאסרה, אבל תרביית חמיר טפי ולא כל דרבנן הוא תרביית. הרי דבאמת המשנה מפרשת גם החלוק בין נשך ותרביית זה תורה, אלא דבדאורייתא לא משכח"ל זה בלא זה, לכן נקטו תרביית ברבנן שאסור רבנן גם תרביית בלא נשך, אבל תרביית ונשך תרי מילי נינהו, ולא אמרו דחדא נינהו אלא לענין הלכה דכל רבית האסורה מה"ת הרי היא נשך ותרביית גם יחד².

ביאור "מפני שהם בקום ועשה"

¹ וראי' דנשך ותרביית ב' אסורים, דרבנן גזרו בנשך לחודי' כהאי טעמא דסג: דהמלוה אין צריך לרבית של זה המוכר לו, דיכול לקנות במקום אחר. ובפרט סיפא דענינא שם בלוה סאה בסאה נתבאר דכל סאה בסאה יכול מלוה לומר חטי דקדחי באכלבאי, דהיינו שלא הרויח יותר מאם היו החטים באוצרו. ומחלקינן התם דבסב"ס גזרו כיון שהוא דרך הלואה משא"כ במקח לא גזרו. הרי שגזרו נשך בלא תרביית בהלואה ולא במו"מ.

ועכ"פ מבואר דאף דנשך או תרביית לבד דאינו אסור מה"ת, הוא משום דלא משכח"ל במציאות, אבל אם ה' נשך לחוד או תרביית לחוד ג"כ היה אסור דכל חד אסורא בפנ"ע, וממילא שפיר יש לגזור.

² וראייה לזה דאין נשך ותרביית חדא ממש, דהא בגמ' ילפינן דשייך תרביית בכסף, מנין ת"ל נשך כסף, אם אינו ענין לנשך כסף שהרי כבר נאמר לא תשיך לאחריך, תנהו ענין לרבית כסף. ואם היה נשך ותרביית חדא מילתא, מה שייך לומר דאינו ענין לנשך שהרי כבר נאמר כו' תנהו ענין לרבית, הא תרוייהו חדא מילתא ועדיין כבר נאמר, ובלא"ה לא שנה הכתוב אלא לעבור בשני לאוין. אלא ודאי אף דלא משכח"ל נשך בלא תרביית או אפכא, מ"מ יש כאן ב' בחינות של רבית חדא מה שנושך חברו, והשני שמרבה הונו מזה. ובמקומו פלפלנו בצדדי ראי' זו.

סב. תניא ר"נ וראב"י פוטרין את המלוה ואת הערב מפני שהם בקום ועשה, פרש"י פוטרין מל"ת וממלקות והוה ל' לאו הניתק לעשה.

הבינו המפרשים בפשטות דכיון שיכולין לקרוע השטר מקרי לאו הניתק לעשה כמו השבת גזלה, דע"י שמשיב הגזלה אינו לוקה. ומפני זה תמהו מאד בכוונת הגמ' והקדמונים.

א) דאין שום מצוה לערב להחזיר הרבית, ואיך יתקן הלאו שהוא מוזהר בו, בדבר שלא נצטוה עליו מעולם. [וכבר תמהו בזה תר"פ והריטב"א וכ' במשכנו או בערב קבלן וכו' וכל הני אוקימתות דחיקי נינהו, עד שכ' הריטב"א כל אלו בכלל מלוה הוא ואגב נקטי"].

ב) גם מש"כ דקריעת שטר תתקן לאו דמלוה, הק' התר"פ דאין שום מצוה לקרוע שטר.

ג) גם ל' את המלוה ואת הערב צ"ע דאטו יהיה המלוה פטור והלווה חייב, ועיקר החטא הוא על המלוה, והאסור על הלוה לא אסרה תורה אלא כדי שלא יחזיק האיסור.

ד) גם ד' רש"י אינו מבואר מש"כ פוטרין מל"ת. דהא איסורא דאיתעבד איתעבד, ואף שאינו לוקה בודאי צריך לשוב בתשובה בדיוק כמו כל אסור אחר, ואין שייך פטור מעברה שעשה. ועפנ"י ומוהריט"ץ שנתקשו בכוונת רש"י.

ה) ועי' בשאג"א פב' שכ' דל"ש כאן ניתק לעשה דהא אכא כמה לאוי ולא עקר חד עשה כמה לאוי.

ו) ועי' בהתוס' דמקשו לימא דתלוי בפלוג' אי לאו ניתק לעשה.

ז) הרמב"ן הביא ראייה דאף לר' יוחנן פטור מלצי"ש, דאי חייב להחזיר לצי"ש מקרי בעו אהדורי ויש לו להיות ניתק לעשה מחמת החזרה זו, וצ"ע מה"ת שיהי' כן, דניתק לעשה אינו אלא כשהוא עשה גמור.

אבל כשיש ענין לצי"ש מנין שנקרא ניתק לעשה.

(ח) גם המשך דברי הגמ' תמוהין מאד דאמרי' אהא פירושא דקום ועשה היינו לקרועי שטרא "מאי קסבר אי קסבר שטר העומד ליגבות כגבוי דמי הא עבדו איסורייהו", דהיינו שכבר ל"ש קום ועשה אחר שעשו שטר, וא"א לומר שוב שיהיה ניתק לעשה, ומשמע ברש"י שאם היה צריך לקרעו הדבר שיהיה להשבת הרבית, ולפ"ז נצטרך לומר שאם יש שטר יכול לגבות הרבית ואינו עושה שום אסור דכבר עבדו איסורייהו [וכן משמע לכאורה בש"ך קסא' ה'. והיינו מלבד דין השבת רבית כגון ברבית דרבנן] והוא פלא גדול. גם עיקר הדבר, מה שייך עבדו איסורייהו, הא אינו כגבוי אלא ביחסי ממונות אבל לא שייך לומר שעשו אסור רבית יותר מאשר כל עדות על רבית, כ"ז שבפועל לא שולם שום רבית, א"כ איך עבדו איסורייהו ולמה לא יוכל להיות ניתק לעשה.

ונראה דדברי הגמ' "מפני שהם בקום ועשה" הוא מושג שונה מלאו הניתק לעשה דעלמא, ואין הכוונה שהוא פטור ממלקות, אלא שנפטר מהאסור כיון שלא השלים העברה וכמו רדית פת דשבת ד', דאין העברה ההתחייבות לבדה רק מה שגורם שישלם רבית. וכן הר"מ (ה' מלו"ל ד' ג') כ' "ניתן להשבון" ולא "ניתק לעשה", ואעפ"כ אם רש"י מכנהו ניתק לעשה אינו סתירה דמצינו בהרבה מקומות שני מושגים נכללים תחת שם אחד.

וממילא כל שאפשר לתקוני שוב אין עוברים כלל, ומציל גם את הערב כיון שאין שום אסור. וק"ו את הלזה וכמ"ש התוס' ע. דכל היכא שאין המלוה מוזהר אין הלזה מוזהר. ונראה שזה ג"כ כוונת הרמב"ן שהבין בפשיטות דאין כאן חדוש בדיני מלקות דניתק לעשה הוא לאו שאין לוקין עליו, אלא שמתקן העברה ואין כאן על מה

ללקות, וממה שמחזיר לצי"ש מבואר שאין עברה.

וענין עבדו איסורייהו אינו שכבר נשלם אסור הרבית, ומכאן ואילך אין אלא חובת השבת רבית. דניתק לעשה שפיר יוכל להיות גם אחר שכתבו שטר. אבל תיקון הלאו כלא היה, לא שייך לאחר שנשתנה מצב ממוני, דשוב אינו כלא היה.

ביאור "הגזלנין ומלוי ברבית"

סב. ר' יוחנן אמר ר"ק אינה יוצאה בדיניינן, מיתבי הגזלנין ומלוי ברבית אע"ג שגבו מחזירין, גזלנים מאי אע"פ שגבו אכא? אלא אימא גזלנין מאי ניהו מלוי ברבית אע"פ שגבו מחזירין.

וכן הוא דרך הש"ס ליישב הבריייתות בקל כפי ההלכה. אבל בפשוטו של דבר תמוה מאד לפרש כן הלשון בבריתא, דהא לא כתיב אלא גזלנין ומלוי ברבית, ואם ר"ל דמלוי ברבית הם גזלנין הא לא קאמר. ואולי יל"פ דקאי על ההיא תקנה שנתקנה בימי רבי דאין לקבל הרבית והגזלה מן השבין (ב"ק צב:), וה"נ קאמר דאע"ג שגבו מן הגזלן ומן המלוה ברבית מה שקיבל בעבירה, מחזירין לו. והכנוי "הגזלנין ומלוי ברבית" הוא אותו הכנוי כהכא³.

³ ע"פ התוי"ט ספ"ח דנזיר בטעם הר"מ שנתן פ"א אחר למתני' ממ"ש בגמ' "אע"פ שבגמ' לא פרשו כן הואיל ולא נפ"מ ולא מידי הרשות נתונה לפרש שאין אני רואה הפרש בין פרוש המשנה לפרוש המקרא שהרשות נתונה לפרש במקראות כאשר עיינו הרואות חבורי הפרושים שמימות הגמ'", וכן העתיק תפא"י שם, ועי' רש"י פסחים עג: כבר הרשנו הרמב"ם פ"ג דנזיר מ"ט לפרש משנה לא כהגמ' במקום שאין נפ"מ לדינא ע"ש בתוי"ט, ועוד בפה"מ כתובות טז ומכות יז, וכן מצינו לר' סעדיה גאון בתשובת שערי צדק, ועי' בברכות מט: במשנה שגם הגר"א עשה כן ומפרש לא כגמ' [וכן במכשירין ו ג] ועי' ב"ה אה"ע ו' ס"ב דרכו של הרמב"ם בדוכתי טובא דלא סמיך אשנויא דמשני לדחות הקו' אלא דסמיך אפשוטה של משנה או מימרא ועי"ש שפוסק כן, וכ"ז מאותו הטעם, ועי' בשו"ת האלקף לך שלמה חי"ד סי' רנח' כמעט רוב משניות אין לנו פרוש

מחייבין את היתומין במצות כבוד, אבל אי לא יחזירו הוי קלון ולהכי חייבין להחזיר הכא. א"כ באמת החזרת גזלה אינו חובה מצד כבוד אב דהלא אין בכלל מכבדו במותו לחפאות עליו דברים להגדיל שמו לא כמו שהיה באמת, וע"כ היכא דהחטא בהאב אינם מחויבים לטרוח לעשות כאלו לא חטא, וק"ו לשלם מממונם. וא"כ אין זה עיקר דין כבוד אב, ובודאי גם אינו דין קלון גמור דהיינו מקלל אביו ואמו, דהא אינו מקלל ולא עביד מידי, ואינו אלא ענין תוספת שלא יבא שם אביו לקלון, ומצד נזיקין בודאי אינו חייב וע"כ לא דמי לפריעת הראש, דהכא בלא"ה הם פטורין בדבר, אלא שהוספו עליהם ענין הסרת קלון מאביהם, וזה דוקא בהיה מקפיד על קלונו. ובודאי אין ראי' דאי פטור מזה גם פטור לקיימו.

ביאור "הגזלנין ומלוי ברבית שהחזירו אין מקבלין מהם"

ב"ק צד: הגזלנין ומלוי ברבית שהחזירו אין מקבלים מהם והמקבל מהם אין רוח חכמים נוחה הימנו. וכי מאחר שאין מקבלין מן הגזלנין למה מחזירין לצי"ש. פרש"י אין רוח חכמים נוחה הימנו אין בו רוח חכמה וחסידות.

(א) ד' רש"י צ"ע דמשמע שלא לקבל אינו לא מדת חסידות וחכמה, א"כ התקנה היכי קיימא, דהא כל אדם בהול על ממונו שנגזל ממנו, ואטו הגזלנים אין גוזלין אלא מחסידים. והא ודאי תקנה גמורה נתקנה כאן.

(ב) גם ד' הגמ' סותרים כיון שאין מקבלים מהם וזוהי תקנ"ח א"כ מה לצי"ש שייך במחזירין שיכתבו בבריתא שהם מחזירין נגד התקנה, ולומר שבאים עם החפץ ועושים כאלו מחזירים והבעלים אינו מקבל הוא חוכא ואטלולא, ושכר כתף על מי.

(ג) הר"מ יליף מכאן דמהני מחילה ברבית, ותמהו הנו"כ הא התם תקנו כן שלא יקבלו כדי שישובו בתשובה ומה זה ראי' לדין.

תניא בתוספתא דב"מ פ"ה הכ"ה: המלוה את חבירו בריבית ועשה תשובה חייב להחזיר מת והניח לפני בניו לא יחזירו בניו על זה נאמר יכין וצדיק ילבש וגו' אבל הניח להן אביהן פרה שדה וטלית וכל דבר שיש בו אחריות חייבין להחזיר. והובא ב"מ סב. ב"ק צד: בתוספת טעם לסיפא "משום כבוד אביהן". ובגמ' תמהו ואמאי חייבין להחזיר קרי כאן ונשיא בעמך לא תאור בעושה מעשה עמך, ומשנו בשעשה תשובה.

(א) פתח בכבוד אביהם ומסיים בנשיא בעמך לא תאור, והמפרשים לא נתנו ביאור נכון מה ענין נשיא לכאן.

(ב) ע"י בנפש חיה דמק' מב"ק צ: באשה שפרעה ראשה אעפ"כ אחרים שפרעו ראשה משלמין, ואמאי הכא תלוי אם האב היה מחזיר או שלא רצה להחזיר.

(ג) הרמב"ם ה' ממרים כ' דממזר חייב לכבד את אביו. ותמה הטור יו"ד רמ"ו מסוגיין דאין מצות כבוד באב שאינו עושה מעשה עמך⁴.

כ"ז להבנת המפרשים ד"משום כבוד אביהן" הוא מצות כבוד אב, כמ"ש המ"ל פ"ד ממלוה ה"ד והמחנ"א ח'. אבל נראה דמהא דמדמינן לנשיא מבואר שאינו כן, דהא בסנהדרין סו. איתא דאזהרה למקלל אביו ואמו ילפי' מבנין אב ע"י נשיא ומהתם ילפי' דדוקא בעושה מעשה עמך (וכן הוא במכילתא דר' ישמעאל). הרי דדין זה דימיהו למקלל אביו ואמו דוקא. וכן מוכח בתו' ורא"ש כתובות פו: שכתבו דבעלמא אין

שנדע האמת כוונתו ולפעמים סובלת משנה אחת כמה כוונות, וע"י בס' בן פורת (משם רמ"א תלמיד הגר"א) עמ' לג' בשם הגר"א שיש במשניות דרש ופשט ודרך הגמ' לפעמים לפרש המשנה לפי הדרש ואפשר עדיין לפרש לפי הפשט.

⁴ והכ"מ רצה לישב הרמב"ם וכ' דלהחזיר גזלתו מקרי משל בן להכי פטור, אבל בדבר המסויים לא כיון להוריש להם ועדיין הוא של אב, והוא פלא.

(ד) ועי' בביאור הגר"א דמביא ראי' מסוף הדברים דלצי"ש מחזירין אלמא לא נמחל באמת.

והנראה דעיקר חסר מן הספר, והבריתא שמוכא בגמ' דנה בגזלנין ומלוי ברבית שהחזירו, אבל לא נזכר עיקר התקנה והיא שאין תובעין בב"ד את הגזלנין ומלוי ברבית שחזרו בתשובה, או שאין מאיימין ומכריחים אותם. וכהמעשה שאמרה לו ריקא אם אתה עושה תשובה כו' לכן עמדו והתקינו שהחזור בתשובה לא יתבעוהו, בכדי שאבנט יהיה שלו וזו תקנה גמורה. אבל הבריתא המוכאת בגמ' עוסקת בד"ה החזירו, דאף שאין לתבעם מ"מ באו והחזירו, ע"ז אין באמת תקנה גמורה, רק מדת חסידות וחכמה שלא לקבל, וראוי לגזלנין מ"מ להחזיר גזילתם, כמוכח, דאטו משום אותו א' שלא רצה לשוב בתשובה מחמת אבנטו יהיו כל בעלי תשובה נהנים ממעות של רבית ושל חמס? וע"כ כיון שבאמת החוב נשאר יליף שפיר הר"מ דאין מקבלין היינו שראוי לתת להם פתח ולומר להם שמוחל, אבל אין זו תקנה גמורה, דהא ראוי ג"כ לגזלן להחזיר לצי"ש.

ביאור דין "עושיין אמנה"

ס: מתני' איזהו תרביית המרבה בפירות כו' ומפרש לה רבא סג. כו' אושעיא דתני הרי שהיה נושה בחברו ועמד על גרנו וכו' כולם אם יש לו מותר אם אין לו אסור. אמר רבא ש"מ תלת ש"מ מעמידין חוב ע"ג מלוה ול"א דלא כאסור הבא לידו הוא, וש"מ הוא דיש לו, וש"מ כדר' ינאי דאמר עושיין אמנה בדמים ודלא כרב דאמר עושיין אמנה בפירות אבל לא בדמים. ובהמשך הגמ' למד רבא מדברי ר' ינאי דפוסקין על שער שבשוק, ורבה ור"י באו לפרש טעם שפוסקין על שער שבשוק.

א) חשבון הסוגיא אינו מוכח כלל, מאי שמע מינה תלת הא ש"מ קמא ובתרא סותרין זא"ז, דמש"כ דלא אמרי' דלאו כאיסרו וכו' הא באמת אמרי' ומלוה זה לא מהני לענין

תורה

שיועיל לשער שבשוק, ודוקא מדין יש לו הוא דמהני, והיינו ש"מ השני, ועל יש לו לא שייך לדון אם איסרו בא לידו או לאו, ועכ"פ בודאי אין כאן ב' לימודים.

ב) ועוד כיון דרבא יליף מהא דר' אושעיא דאיתא לדר' ינאי, לשם מה צריך ללמוד מדר' ינאי דפוסקין על שער שבשוק, ילמד ישר מדר' אושעיא. וזה מסייע לשיטת התוס' דלא דייק אלא מלשון ר' ינאי, אבל ג"ז לא נתפרש היאך דייק מלשון ר' ינאי כמה שיעור השער צריך להיות.

ג) ועיקר דין אמנה אינו מבורר, מהו שאמר רב עושיין אמנה בפירות, דהא היינו פוסקין על שער שבשוק שנותן מעות כפי השער ומקבל הפירות באיחור, וה"ל לאקבועי הפלוג' על מתני' עב: דיצא השער פוסקין אי שרי ליטול מעות או דוקא פירות.

ד) וכן מש"כ רבא ש"מ פוסקין על שער שבשוק צ"ע דהא מתני' היא, וכן דברי רב היא וע"ז לא פליג ר' ינאי אם נוטל פירות. ופ' התו' לבד שאינו מוכח היאך נלמד הדבר, מ"מ כיון שאינו אלא איזה פרט בפ' מתני', ה"ל למיקבע הדבר אמתני' ולומר דהא דיצא השער פוסקין היינו אף שער קטן.

ה) וכן בטעם דרבה ור"י⁵ תמהו היאך מתעלמים מטעם העיקרי דסוגי' עב: שהמלוה יכול לקנות, ולא רק שהיה הלוח יכול לקנות. ובאמת הוא ג"כ נגד הטעם הנזכר בבריתא דאביי סב: דטעם שיצא השער מהני משום דהוא "כאיסרו הבא לידו" והיינו המעות הבאין ללוח הוא המוכר שיכול לקנות ולהחזיר בהם. [וקי"ל סי' קסג' כדעת הרמב"ן דהלכה כאביי בזה].

ו) וכן תמוה במ"ש בפשיטות דאמנה הוי צ"א ברבית שמא יתן דמים שמא פירות, ואמאי הא דבר ברור פסק עמו.

⁵ רבה ור"י נותנין טעם לדברי רבא, ופשוט דדברים אלו לאו מפי עצמו אמרן רבא, דקאו רבה ור"י על לשונו ממש, ועיקר מאי דקאמר רבא ש"מ כו' אושעיא דלא כרב, הא רב עצמו כבר דיבר מקושיא זו והשיב תשובה.

הנה כל תמיהות אלו הם מהנחה ד'אמנה" הוא "פסיקה" הנו' במתני' עב.: אבל נראה דענין אמנה הוא דין בפנ"ע ולא סתם פסיקה, ועי' לעיל נא: בברייתא הנותן באמנה, וענינו שנותן מעות לסוחר שיטפל בסחורה [שיקנה לו או שימכור ותלוי בפרש"י והתור], ועכ"פ נקרא אמנה משום שסומך עליו שיעשה לו המסחר כראוי, שיטרח באמת להשיג מה שצריך לו ולמכרו במחיר הראוי.

ולפ"ז נר' דמתני' עב: שהתירה לפסוק על השער לא איירי בתגר, אלא בבעה"ב שיש לו שדה ובודאי יהיה לו פירות [אם לא שום אונס], אבל תגר דלית ליה מגרמיה כלום והכל תלוי בהשתדלותו כמה יצליח במלאכתו לקנות ולמכור במחיר הראוי, ולפעמים באמת לא עלתה בידו ומחזיר הדמים, וכמ"ש התוס' נא: דמשום שסומך עליו נקרא אמנה, לא נתפרש דינו.

ורב קמ"ל דעושיין אמנה בפירות, ור' ינאי קמ"ל דעושיין אף בדמים. ובאמת מצי' ר' ינאי לאשמעי' חדושו אמתני' שיכול ליקח מעות, אלא דבמתני' אינו ענין כלל, דהא הבא לבעל שדות אינו בא כדי להרויח אלא כדי לקנות מיבולו ואין לו ענין במעות, אבל המשקיע מעותיו אצל סוחר פעמים שכוונתו רק להרויח ומשתתף בכספו במלאכת הסוחר דזבין וזבון ועי"ז מרויח עמו. ומה"ט פשיטא לגמ' דכל הנותן לסוחר חשיב צד אחד ברבית דאין ידוע אם יוכל לעמוד במה שפסקו ואינו אלא אמנה שסומך עליו. אבל בעה"ב כיון שבאו חטיין לידו עובר במי שפרע אם לא יתנם, וסוחר אפשר שלא יבואו חטיין לידו לעולם.⁶

וענין ש"מ תלת הוא דהנה ת"ק דר' אושעיא דאוסר להעמיד במלוה ביש לו וג"כ ביצא השער נותן טעם דלאו כאסרו הבא

⁶אמנם יל"ע כיון דרבא פליג על רב ושמואל ולא קיבל תי' שרצו לחלק מדר' אושעיא, א"כ עדיין תלוי דין העמדה במלוה בפלוג' דלמ"ד צד אחד ברבית אסור.

לידו, דהיינו שאין למוכר מעות שיוכל עמהם לקנות דיחשב כאלו יש לו, ולכן שונה מכל יצא השער. אבל צ"ע למה אוסר ביש לו, דזה לאו משום הכסף הניתן אלא דכאלו מוכר לו עכשיו. וע"כ תמהנו על הני תרי ש"מ דר' ינאי. אבל נראה דדעת ת"ק דר' אושעיא דמשום דלאו כאסרו הבא לידו אין נחשב כאלו קונה מה שיש לו, והכי הוא הלכתא באמת דמלוה אינו עושה קנין כסף [לבר מדעת רש"י, וגם רש"י אפשר שכוונתו כמ"ש התפאל"מ דעשו כאלו זוכה]. וע"כ קאמר רבא דכיון דמהני משום יש לו אלמא ל"א האי סברא דאיסרו הבא לידו, וגם ש"מ דדוקא בענין יש לו אין נכונה האי סברא, אבל לגבי יצא השער נכונה היא.⁷

וסברא דר' ינאי יל"פ משום דכיון דמותר לסחור באמנה, אע"פ שאין ענינו לקנות פירות בפועל דוקא רק להרויח, ה"נ אף שמחזיר לו במעות כל מילי מיטב הוא ואין נפ"מ ס"ס הכל מתייחס לריוח פירותיו שקנה בשבילו. ה"נ קאמר רבא בענין יש לו דאף שלוקח פרות מ"מ כיון שיש לו מעות שנותן לו יכול לקנות בהם פירות. ובמתני' עב: היה מקום לומר דהא דמהני יצא השער לא רק משום שיכול בפועל להחליף באיזה מקום, כמו דאית לי' אשראי במתא דלא מהני, אלא דיש שם מקח על דבר הנמכר כשיש לו שער, ולזה בעי' שער דמשיך. אבל לר' ינאי דלא מצריך אלא שיוכל להחליפו, ודאי סגי בכל מקום שיכול אפי' שוק קטן.⁸

⁷ואפשר דמש"כ התוס' דעובר משום מי שפרע, דכבר תמהו בכוונתם מה הוצרכו לזה הא אכא טעמים אחרים להתירא, ולמה כתבו כן בדרך פשוט כ"כ כביכול שאם לא יאמרו כן יהי' קושיא, הוא ג"כ משום דת"ק דר' אושעיא קפיד איסרו הבא לידו משמע דמצריך קנין ולא סגי לי' במה שיש לו. ואפשר דבאמת לדין דקי"ל כר' אושעיא א"צ.

⁸ועי' חו"ד קסג ב שתמה מאי מקשי' על מסקנת רבא מהא דר' אושעיא דאוסר באין לו, תקשי ממתני' דמותר ביצא השער. וי"ל דדוקא ר"א דמיירי באין לו ולא עתיד להיות זה הכחישו לרבא. וע"כ אינו תלוי בדין מלוה אלא אי בעי

בציר ולא אכל עמו אלא גרוגרות אחת זהו שכרו רבי שמעון אומר נותן לו שכרו משלם.

(א) אינו מוכן כלל אחר שמתני' מפרשא דנותן כפועל, ובגמ' מדקדקים באיזה אופן הוא. היכי מיתני' עלה בפשיטות ברייתא שסותרת הדברים ולא העלתה על דעתה כלל ענין פועל רק שיעורים אחרים, ולא אמרי' מתני' כמאן. וכבר נתחבטו הראשונים מתני' כמאן.

(ב) עוד קשה דר' מאיר גופי' דקאמר בין מרובה בין מועט, קאמר בתוספתא שכרו כפועל בטל, ויש מן הראשונים שכ' דהוא הוא השיעור, אבל כמה דחוק הוא דלמה שינה לשונו, וגם פשוטו לא נראה דבין מרובה בין מועט הוא פועל בטל.

(ג) ועי' בשטמ"ק שמביא ראיה דלא כרשב"י דמתני' ר"מ היא מהא דאמרו בגמ' אתנא דבריתא דשמים את העזים דסבר לה כרשב"י, ולא אמרי' סבר לה כרשב"י.

והנה כבר עמדו התוס' דיש חילוק בין רישא דמתני' לסיפא, דרישא דמתני' מיירי בבטול יום דהיינו שמושיבו בחנות, ולהכי קתני שנותן לו כפועל, וסיפא מירי במוסיף לו עבודה בעלמא כגון הנותן לו בהמה, דאין זה כל יומו, אלא שנוסף לו טירחא, ולהכי קתני שנותן לו שכר עמלו ומזונו, דאין זה אלא עמל.

ובזה מבואר שפיר הסוגי', דמתני' דמצרכה פועל בטל היינו דוקא בעובד בשבילו יום שלם דנראה טפי כרביית, אבל במוסיף טירחא כל שהיא על טרחותיו בזה נחלקו התנאים אם בין מרובה בין מועט כו', והאי ת"ר כמה הוא שכרו, אסיפא קאי, ור"מ עצמו מחלק בין פועל בטל כביטול יום כמ"ש בתוספתא, ובמרובה או מועט בהוספת טירחא.

ביאור "והא בעי למיתב זוזי לספסירא"

ג: "פוסקים על שער שבשוק ואע"פ שאין לו דא"ל שקילא טיבותך ושדיי' אחיזרי, אי הוו לי זוזי הוהו מזבנינא בהיני ובשילי". והא בעי למיתב זוזי לספסירא א"ל דקא יהיב".

(א) אינו מוכן ענין דמי ספסירא, שלא היה בא כלל ללוה, רק היה בא לספסר, והשתא שא"ת ספסר למה ישלם ע"ז ללוה. ודמי למוצא עסק בעצמו בלא ספסרות.

(ב) ולמדו מכאן הפוסקים דבכל פסיקה כשלוקח הפרות לאח"ז צריך להוציא חסרונות שהפירות נחסרין אלו היו אצלו. והוא חדוש וגם לא נז' בגמ'.

(ג) וביד אברהם סי' קסב' תמה דא"כ גם בסב"ס יוציא חסרונות, ומסיק דאה"נ צריך להוציא חסרונות בכל הלוואת סב"ס המותרת.

ולפי פשוטו נראה דאין טענה זו דהא קא בעי למיתב זוזי כו' טענה בפנ"ע וקוש' מסברא. רק תשובה כלפי הטענה שעמרו רבה ור' יוסף דמאי אהנית לי וכו', דלו יהי שזה לבדו הטעם דפוסקין על שיצא השער משום שאין לו שום תועלת וכו', א"כ הרי יש לו תועלת, וכיון דליכא להאי סברא אין יכול לסמוך על הא דיצא השער. אבל לאו משום דכל הלוואה שיש בזה כזה ריוח של המלוה מקריא רבית.

ביאור בין מרובה בין מועט

סח. אין מושיבין חנוני למחצית שכר אא"כ נותן לו שכרו כפועל. ובגמ' סח: מפרשי' כפועל בטל מאותה מלאכה דבטל מינה, ת"ר כמה הוא שכרו. בין מרובה בין מועט דברי ר"מ ר' יהודה אומר אפי' לא טבל עמו אלא

י"ל בפועל או לאו. ולכן יל"ד מה שלמד מזה להנאת מחילת מלוה.

(א) לא נתבאר סמיכות הענין מהא דשבור מלכא מעניש מי שמלוה ברבית, להא דא"ר הונא דהוא אפי' ברבית דעכו"ם.

(ב) ואם ר"ה בא לומר בעלמא דאפי' רבית עכו"ם אסירא, היה לו לומר הדבר על פרשת רבית, והיכן מצא במקרא דלחונן דלים כו' אפי' רבית דעכו"ם, ולשון מרבה הונו הוא הוא תרבות של תורה.

(ג) בפרט מאי דקאמר לא נצרכה משמע דקשיא לי' מידי ומאי קשיא.

ונראה דפשטות המקרא יוכל להתפרש מרבה הונו לחונן דלים יקבצנו, דבסופו של דבר יתגלגל הכסף לדלים כיון שעשאו שלא במשפט יחזור להיות צרכי רבים וכדמפרש שמו"ר לא¹⁰, אבל מדברי רב שאמר כגון שבור מלכא דהיינו שהיה נוטל ונותן לעניי עכו"ם, אין זה מן הראוי דלא די שעשק ההוא גברא את אחיו ונטל רבית עוד יגיע

¹⁰ ועי' בריטב"א חדשים שכ' וכן פירשו במדרש ירושלמי וכי שבור מלכא חונן דלים הוא הכא אמרי גופה לחיורי ומחלקה לחיורי, פירוש חיורי ישראל שנמשלו לתפוחים, עכ"ל. והנה משפט זה אין לו מובן מאי גופה, ומנהו חיורי, וגם שבור מלכא היה מחלקו לעניי עכו"ם כדפרש"י ולא לישראל [ואע"ג דמצינו ב"ב ח. שנתנה אמו ג"כ לישראל, כמובן אירע שנתנה גם להם, אבל בודאי היה מחלק לכל עמו], והלא היה נוטלו מישראל הנוטל רבית כדאמר רב הכא זה שבור מלכא דהיינו שנטל מאלו שלקחו רבית. והוא היפך מאי דמפרש הריטב"א. והיה נ"ד דצ"ל גובה מחיורי ומחלקה לחיורי היינו נוטל מישראל שנמשלו לתפוחים ומחלקה לעכו"ם או לחיורי היינו עניים וחלשים, והוא כדברי הגמ' כאן וכמשמעות הריטב"א שהדברים שוים. אך עדיין פלא למה נמשלו ישראל דוקא כאן לתפוחים, ולא מצינו בשום מקום שנמשלו לתפוחים כי אם אמרו ריח שדה אשר בירכו ה' זה שדה של תפוחים [ובתו' פסחים קטז. משם תשו' גאונים אולי אפשר לדייק כן אבל אין שם סמך כ"א על מקרא של תחת התפוח עוררתיך ושם אין התפוח כנס"י אלא היא תחת התפוח]. אמם ביאור ל' זו נראה בשמו"ר לא' שאמרו שם משל הדיוט אומר מנאפת בתפוחים וחולקת לחולין". דהיינו שלוקחת תפוחים באתננה ואח"ז הולכת לעשות בו צדקה, ולפ"ז יש לגרוס נאפה בחיורי ומחלקה לחיורי. וה"נ שבור מלכא עושק בנ"א ואח"ז מחלקו לעניים. [וכן בפסקדר"כ י' א' גיירא בחזורי ומפלטא לבישיא, הוא כע"ז].

וממילא אין ראוי מת"ק לענין דרשב"י, דת"ק לא מיירי בענינא דרשב"י⁹ רק יש לכל היותר לדמותם. ומת"ק אין ראוי היכא דאינו מבטל יומר.

ובכ"ז נפ"מ גדולה להלכה עמ"ש במקומו.

ביאור "לא נצרכה אלא דאפי' רבית דעכו"ם"

ע: מרבה הונו בנשך ותרבות לחונן דלים יקבצנו מאי לחונן דלים אמר רב כגון שבור מלכא אר"נ אמר לי הונא לא נצרכה אלא דאפי' רבית דעכו"ם, איתבי' רבא לר"נ כו'.

⁹ ואף שבתוספתא ר"ש קאמר נותן שכרו משלם גם גבי פועל, הנה הכי תנינא התם: המושיב את חברו בחנות נותן לו שכרו כפועל בטל ד' ר"מ ר"י אומר אפי' טיבל עמו בציר ר"ש אומר נותן לו שכרו משלם אינו דומה עושה מלאכה ליושב ובטל ואינו דומה היושב בחמה ליושב בצל. ונראה כוונת דבריו דבא ליתן טעם לדעתו דלא כר"מ, דא"א ליתן לו כפועל בטל דהא אינו דומה עושה מלאכה ליושב ובטל, וזה עושה מלאכה הוא, וכן פעמים שיושב בחמה צריך ליתן לו שכר ע"ז יותר מאם היה יושב בצל, לכן נותן לו שכרו משלם, כמה שהיה צריך ליתן לאחר שהיה שוכרו לכך. והם הם דבריו בגמ'. וראי' לזה דהא בגמ' כ' רק "משלם", וגבי שכר עמל ל"ש לומר אינו דומה כו' דאין זה כלל שכר פועל, וגם אם הוא הגבלת הדבר ל"ש להשמיטו, משא"כ טעמא אפשר דלא סיימה קמי'.

ואמנם להלן עו: השוכר פועלין והלכו ומצאו שדה לחה נותן להן שכרם משלם אבל אינו דומה הבא טעון לבא ריקן עושה מלאכה ליושב ובטל, והתם להגביל הדבר אתי, דאין צריך ליתן להם שכר עבודה ממש דלא באו טעונים וגם ישבו ובטלו אלא לפחות מכלל השכר שיעור הטירחא. מ"מ אין הכרה דמתפרש בב' המקומות בשוה, ואפשר באמת דנקט חד מליצת לשון דחברי, ובסוג' עו: בא תיבת אבל קודם הגבלות אלו דהיינו שנותן משלם אבל צריך להתחשב כו', ובתוספתא לא בא אבל, דהיינו שהוא טעם הדברים ולא הגבלה, וכן פתח ר"ש אינו דומה עושה מלאכה ליושב ובטל כו' דזה עיקר הטעם דהכא הוא כן עושה מלאכה, דא"א לומר על מוכר בחנות שהוא יושב ובטל, ובהא דפועלים הוא להיפך. ולפ"ז לר"ש משלם היינו שכר הרגיל כפשוטו, וכמובן דאין צריך ליתן לו יותר משכר של חנוני, וא"צ ליתן ע"ז טעמים דאינו דומה כו'.

לנכרים אין בזה שום תקון, ומה לי שיקחו שבור מלכא לדלים נכרים או שיקחו לסטים לעצמן, והא לא נצרכה. ועז"א דכיון שנטל רבית מעכו"ם יחזור לעכו"ם, והם הם דברי רב דאפי' שלא נטל אלא מן העכו"ם סופו להחזיר להם המעות¹¹, ומה למד ר"ה¹² אסור הלואה לגוי.

ביאור התוספתא דפחתו או הותירו

בסוג' דפסיקה עב: כ' הנמו"י בשם התוספתא שאם נגנבו או שאבדו ופחתו והותירו חייב המוכר להעמיד לו.

(א) ועי' בחזו"א סי' עו' דחייב להעמיד לו היינו פירות, וא"כ משמע מהכא דמסתמא לכתחלה יכול לתת לו פירות אחרים.

(ב) וע"ש שתמיה מה שייך הותירו חייב להעמיד לו הא הותירו אינו נזק.

הנה החזו"א חיבר נגנבו ואבדו ופחתו והותירו, אמנם לשון התוספתא אינו כן אלא הכי איתמר התם: אומר אדם לחבירו הלויני חבית של יין עד שיבא בני או עד שאפתח את הדות היתה לו חבית בתוך הדות ונפתחה הדות ונפלה ונשברה אע"פ שחייב באחריותה מותר והילל אסור למה זה דומה לנותן מעות לחבירו ליתן לו פירות בגורן ונגנבו או אבדו חייב באחריותן אם פחתו או הותירו חייב להעמיד לו.

הרי שדין זה הובא כראיה נגד דעת הלל. ושני דינים יש: חייב באחריותן וחייב להעמיד לו. וזה מבואר ממש"כ ברישא ונפלה ונשברה אע"פ שחייב באחריותה מותר,

תורה

(א) ויש לדקדק מאי אע"פ שחייב מותר, הא משום שחייב באחריותה מעמיד לו אחרת ומה שייך אע"פ דאי לא היה חייב באחריותה לא היה נדון.

(ב) וכן תמוה, דאין להביא ראיה נגד הלל מפסיקה דמותר ביש לו וק"ו בעד שאמצא מפתח שרוצה ליתן לו המקח ממש ולגמרו עכשיו. והטעם פשוט דהלל לא אסר אלא דרך הלואה. ואין שייך לומר על זה למה זה דומה.

ונראה דהכי פירושו, דת"ק התייר ללוות ע"מ שיחזיר מיד, והלל אסר שמא תישבר וכדו'¹³, וממילא ודאי פשיטא לי' להלל שאם נשברה צריך להעמיד לו אחרת, דאל"כ אין לאסור דאין כאן רבית. וז"ש אע"פ שחייב ומחזיר מ"מ אין איסור להלוות ולחוש שמא יקרה כה"ג, דאפי' יקרה אין זה איסור רבית.

וממילא יל"פ דהביאו ראיה לענין האי חששא שמא תישבר, דהלל חשש שמא זו שיש לו לא יוכל ליתנה מיד, [דהא בזמן מועט ודאי ל"ש לחוש לאוקורין] וע"ז אמרו לו חכמים להלל למה זה דומה לפוסק על פירות, דאף שנאנסו חייב להעמיד לו פירות, ל"א דרבית הוא אם נאנסו ומשלם לו אחרים תחתיהם, ומהני יש לו ול"ח תו'¹⁴. ובזה ל"ש חלוק בין דרך הלואה לדרך מכר, דאין הנדון בעצם ההיתר להלוות, אלא אם לחוש לדבר שיסתור טעם ההיתר.

ולפ"ז באמת אסור לתת לו אחר כיון שסמך על מה שיש לו, אלא שאם נאנסו חייב להעמיד לו אחרים מדין אחריות, וההיתר הוא משום דמה שנותן אחריות של פירות ראשונים הוא, וכפירות ראשונים חשיב. אבל ליקח הפירות שיעד לו אסור, דאין זה נקרא

¹³ ובלא זה לא היה הלל אסור, דלא גרע מקנין חליפין שמשלם דלא נתכנה כן אלא דרך סימן ולא בעלמא, בפרט שבכמה מקומות במדרשים שמו"ר לא' ותנחומא ופסקדר"כ כתבו לחונן דלים כגון מלכות רומי וכגון עשיו וכ' שהכל על אותו דרך שהוא מלך רשע החומס.

¹² ובהריטב"א אמר רב כגון כו' ונר' ט"ס בפרט דשבור מלכא הוה בימי רב.

¹⁴ ולקל' זו כיון גם בתו' ה"ר פרץ.

מושג הלכתי דאין ההלואה והריבית שבו ניכרת וכו' זה יאי אם באמת מותר הוא מחמת זה, ולא כשהוא אסור.

ג) וכן נראה שהמושג טרשא היה ידוע ומקובל אף קודם שבא ר"נ להתיר ולהמציא הסברא בזה, דהא סתמא קאמר טרשא שרי. ולרש"י ע"כ כן הוא, דהא ס"ל דר"נ ור' פפא לאו טרשא המותר כלל הוא, אלא הם המציאו היתר לעצמם של"צ זוזי או שנקטו שוקא, אבל מעשה שעשו הוא רבית ניכרת כיון דקץ לי' ולא רבית חרשת.

ד) ובכלל, להרמב"ן כן יכול לקרוא כל מה שהתירו חז"ל באופן שלא מחזי כרבית טרשא דהא ההיתר בכלום הוא משום ששאין ההלואה והריבית ניכר.

ה) ומה שמביא הרמב"ן ממדרש ילמדנו "מהולתך טרשא אקיש עליה", דהיינו שהנפה סתומה והקמח אינו נברר, ומפרש לי' חרשות. מה ענין חרשות אצל זה שאינו עובר, ויותר קרוב לפרש לי' עיכוב, ובאמת אפשר דגם כנוי אטרוש לחרש נולד מלי' סתימה ועיכוב, כמו לי' טפש ליבם דהיינו החרש היה לבס, סתום ואטום אין יוצא ואין בא.

ו) ומאי דמפרש הרמב"ן לי' טרשים דהיינו גבוה, לכאורה אין הפי' טרשים גבוה, אלא סלעים קשים, עי' רש"י דברים ו' מקום סלעים וטרשין נופל בו לי' חציבה, ובתוספתא שביעית פ"ג ה"ה המסקל למקום טרשין, היינו מקום קשה שאינו ראוי לזריעה, ובתוספתא סוטה פ"א מקום טרשין וקסקסין ג"כ ר"ל מקום שאין ראוי לזריעה. וכ"ה בהרבה מקומות בתוספתא ב"ק פ"ב אדר"נ פי"ג כתובות ק"ב. סוטה לד: ערכין יד: ב"ר כג ו ועוד מקומות טובא.

ז) ולבד מזה מה צריך להביא ממרחק הא באמת מפורש בכמה מקומות דטרשא בארמית הוא לשון כיווץ ודחיקה, כמו ב"ק צח: מחיי' בקורנסא וטרשי' ובחולין מו: דמיא קירי מטרשי הריאה והיינו מכווצי וסתמי חורים שבה, ורש"י שם פי' מקשין

אחריות אם יכול ליקח כרצונו, רק כשנאנס משלם לו.

וסיפא אם פחתו או הותירו חייב להעמיד לו אין הכוונה באחריותן דהיינו אחרים, אלא אותן הפירות, ויל"פ פחתו או הותירו במחירן חייב להעמיד וא"י המפסיד לחזור בו אלא חייב מצד מי שפרע לקיים הקנין, וכן מצינו בכתובות ק: פחתו או הותירו בשווי. ובזה דומה לסאה בסאה שצריך לפרוע הפירות ואין נפ"מ המחיר ואעפ"כ אינו רבית.

ביאור רש"י דמתקלקלין רגלי השוורים

עג. מודה רב בתורי דנפיש פסדייהו, כ' רש"י דמתקלקלין רגלי השוורים בקלחי הגפנים ונפיש פסדייהו.

עי' בחי' ע"ש ריטב"א דהבין רגלי השוורים מתקלקלים, וממילא הוצרך לפרש דלוקח הוא הבוצר בשוורים שלו וכו'.

אבל תימה מה זה שייך לעסקא וכיון שהוא בוצר יבצור לו במידי דלא נפסד, וגם איזה קלקול שייך ברגלי השוורים.

והיה נראה יותר דמ"ש רש"י מתקלקלין ר"ל נתקלין, ובעה"ב בוצר בהני שוורים ויש מזה קצת הפסד לגפנים ע"כ מוזיל לו.

ביאור שם טרשא

סה. טרשא שרי.

א) כ' הרמב"ן במלחמות ה' דטרשא הוא לשון חרש דהיינו שאין הרבית ניכר, ומזה תמה על בעה"מ שכ' דכל שלא קוצץ הוי טרשא.

ב) אבל היה נראה לומר דטרשא הוא שם המקח בלשון העוסקים במו"מ. דאם הוא

אותה כאבן. והוא דומה למש"כ כמו חרש ואטום שהוא ע"י כיווץ וסתימת הבית קיבול.

(ח) ואפשר דמזה נולד ל' טרשא עיכוב, ולשון עיכוב נופל על עיכוב המעות, דעיקר המקח הוא הסחורה, והתשלום מתעכב, וכן ר' האי בס' המקח מפרש טרשא ל' המתנה, דהיינו שהסחורה מתעכבת. אבל בפסיקה אין עיכוב רק עדיין אין מקח דלא חל מידי ואין סחורה בעולם. ומזה מבואר חילוק גדול בין זה לפסיקה, שהתוס' ואו"ז מדמין זה לפסיקה והשווה דינים, אבל יש חילוק גדול ביניהם – וכע"ז בריטב"א. ומסתייע מפירוש טרשא דכל ענינו הוא בהמתנת סחורה. [והרמב"ן לשיטתו דטרשא הוא רק שאין ניכר, באמת אין מחלק וכדמקשי ממתני' דפסיקה בזול].

(ט) וברירושלמי ה"ט ראיתי שאמרו "בר נש דיהב לחבריה מהו דינרין כגון אילין דיהבין עיבידתא לאילי' דמפרשין לריסים מתרתין קסוסטכן או משלשה קסוסטכן אין זו רבית אלא הטרשא", ויל"פ שנותנין עבודה דהיינו סחורה לאנשים המפרשים למקום שיכולין למכור ביוקר, ומ"ש מתרתי כו' ר"ל שבעבור זה מוקירין המחיר שמשלמין רק אחר שחוזרין מפרישתן, וע"ז אמרו דאינו רבית אלא טרשא, שמא מפני שידעו דטרשא בפלוגתא סתמו כן דהיינו טרשא. [ותיבות מהו דינרין לכאו' אין להם מובן]. ולעיל שאסרו בכיתן היינו משום דיצא השער.

ביאור הרמב"ם "תן לי מיד בפחות"

כ' הר"מ פ"ח ממלוה ה"ב: הלוקח מחבירו חפץ בשוהו על מנת שיתן לו מכאן ועד י"ב חדש. ה"ז רשאי לומר לו תן לי מיד בפחות ואינו חושש משום רבית.

הנה מקור הר"מ מתוספתא המובאת גם ברמב"ן ושאר. ועפ"ז פי' הב"י והפוסקים את הר"מ, דהכוונה אחר שלקח מחברו

בשוהו והסכים שישלם לו אחר יב' חדש, יכול להתעשת ולומר תן לי מיד בפחות.

(א) אמנם כן מפרש הרמב"ן את התוספתא. אמנם לפ"ז הר"מ השמיט העיקר שלא כתב שכבר נגמר המקח והחזיק, כמו שהדגיש הרמב"ן.

(ב) ולא זו בלבד אלא שהוסיף מאי דלא צריך, שכ' "הלוקח בשוהו" ומנפ"מ כמה שוויו לגבי דין זה.

(ג) ונראה פשוט דכונת הרמב"ם דאם החפץ שוה כמו מחיר המאוחר שקבע לאחר יב' חדש, מותר להזיל לו אם יקדים, דשערו הקבוע הוא כמו מחיר המאוחר, וכן פשוט יותר בלשון התוספתא. ולפ"ז עיקר מה שבא לומר דכיון שמוכח שאינו דורש יותר על איחור המעות אלא אפכא דורש פחות על הקדמתם שרי.

(ד) ודוקא הרמב"ן אינו יכול לפרש כן מפני שאינו סובר דין זה, כמ"ש במלחמות סוג' דטרשא לתמוה על בעה"מ דמתני' מתרת פסיקה ואפי' כן הוא שוה. הרי דודאי לסברת בעה"מ אם יהיה כן שוה יש להתיר, וכן יל"פ הר"מ.

(ה) ותנא דמסייע לפסוק סברא זו החכמ"א דפוסק כן מסברא וכן במחנ"א. והרמב"ם יסייע להם, ואל"כ יש לסתור דבריהם מהרמב"ן. אך מש"כ הגר"ז דכ"כ הרמב"ן במלחמות, והוא תימה¹⁵.

ביאור נעשה כא"ל עד שיבא בני

¹⁵ ואין לחלק ולומר דהרמב"ן מיירי בקרקע דבה אין מחיר אמת, דאין הרמב"ן תולה דבריו בהא דאין אונאה לקרקעות דהיינו שאף מחיר קבוע אינו קובע לגמרי, אלא דאין מחירה ידוע. וממילא הא דקאמר בסו"ד דשווא יב' היינו שנישומה וידוע שזהו מחירה, וכן מקיש מזה לדר"פ דמיירי במטלטלין ומוכח להדיא דאינו סובר כן.

ויבא וסאתו עמו, ובינתיים לזה עד שיבא ויחזיר לו.

ודין יש לו הוא קולא נוספת מחודשת, דאין זה שבאמת רוצה ליתן לו מיד, אלא משאיר סאתו אצלו. רק שהוא נעשה כאומר לו עד שיבא בני, ונעשה כרוצה ליתן לו מיד. וזה כוונת הנמוק"י דאף שאינו רוצה באמת ליתן לו כמו מתני' דעד שיבא בני מ"מ התירו מדין יש לו. וכן רב לא ידע מחדוש זה דיש לו רק ממתני', ומתני' לא התירה יש לו רק כשבאמת עתיד בנו לבא.

ונראה דרבינו של הריטב"א מפרש כמ"ש דעד שיבא בני היינו רוצה להחזיר מיד [והריטב"א מביאו במתני' וכ' דלא הבנתי כונת רבינו].

ביאור "טיפת יין אין לו"

ע"ה. ר' יצחק אומר י"ל סאה לזה עליה כמה כורין, תני ר' חיא לסייעי לר' יצחק: טיפת יין אין לו טיפת שמן אין לו, הא יש לו לזה עליה כמה טיפין.

(א) לשון הבריתא תמוה מה ענין טיפה ולמה לא נקטו מקצת או כ"ש, וכי דרך אדם להחזיק טיפה של יין בבית גנזיו.

(ב) וגם למה נקטו אין לו, דהא באין לו הוא האסור, והיה ראוי לומר טיפת יין יש לו לזה עליה יין.

(ג) ובפרט מאי שייטי' למתני' דסאה בסאה דלא איירי כלל ביין ובשמן אלא בחטין.

וראיתי לה"ר יהונתן המובא בשיטה דמפרש דקאי אמתני' דריש פרקין ויין אין לו, טיפת יין אין לו. הרי הרגיש שבריתא זו חסרה ובע"כ קאי על איזה משנה. אמנם צ"ע דמ"מ לא איירי התם בשמן, וכן להרמב"ם ורמב"ן רשב"א וריטב"א דלא מהני טיפת יין בהעמדה בחוב רק צריך שיעור מעותיו א"א לפרש הכי. וכן מה ענין טפה.

ונראה דבריתא זו קאי אמתני' דשבת קמח. השאיליני כדי יין וכדי שמן, וידוע

ע"ה. לא יאמר אדם לחברו הלוי כור חטין ואני אתן לך לגורן אבל אומר לו אלויני עד שיבא בני או עד שאמצא מפתח, והלל אוסר.

הבינו המפרשים דהיתר זה דחכמים הוא התירא ד"יש לו" שאז מותר ללות סאה בסאה.

(א) ויש לרדק בלשון הגמ' (מו. מד:): דינרי הוו לי וכיון דאית לי נעשה כאומר לו עד שיבא בני או עד שאמצא מפתח, מה אריכות דברים הזו. ובכל דוכתא "נעשה כאומר לו" הוא איזה דבר שצריך להתנות וחשבי' לי כאלו התנה [גטין יג: ב"ק צט: ב"מ לד. ועוד], והכא א"צ ליעשות כאומר לו, רק דביש לו מותר. (וכנר' הט"ז קסב' ג' הרגיש בזה וכן בשטמ"ק).

(ב) ועי' ב"י קסב' דמביא משם הר"ן דאפי' לא אמר בהדיא עד שיבא בני ותמיה פשיטא ולא תירץ¹⁶.

(ג) ובסוג' מד: מסופר דרב אוזיף דינרי ואוקירו ואתא לקמי' דרב חיא לשאול, ואמר' רב דינרי הוו לי. ותמהו הראשונים וכי אשתמיט מרב משנה ערוכה דהמתן עד שיבא בני כו'.

(ד) הנה רש"י מתיר יש לו אפי' בעיר אחרת, ותמיה למה נקטו עד שיבא בני, הא יכול לישאר בנו בעיר אחרת.

(ד) אבל נראה דהא דהתירו חכמים עד שיבא בני או עד שאמצא מפתח, אין זה היתרא דיש לו הנזכר בתלמוד. אלא שבאמת לזה לזמן מועט מאד שהוא כדי חיפוש מפתח, דהיינו מפתח שלא אבד רק שיודע שימצאו אלא שיקח לו כמה רגעים, וכן עד שיבא בני אין ר"ל עד שיבא שלוחי מארץ רחוקה אלא כדרך הבנים שיצא לזמן מה

¹⁶והט"ז קסב' ג' מביא דהב"י תי' דקמ"ל שא"צ לפרש ואפי' ע"ה יכול לעשות טפה כנגד טפה כיון דאקילו בדרבנן. אמנם לא אמר הב"י ד"ז מעולם, רק כ' דד' הנמוק"י פשיטא ולא יישבם, וגם חרץ מזה עמד על מאי דמסיים הנמוק"י "אדעתא דהכי עביד" דלאו דוקא דאטו ע"ה לא מהני לי'.

**ביאור "המלוה על המטבע"
וביאור "הוסיפו עליו"**

ב"ק צז. המלוה את חברו על המטבע ונפסלה המטבע רב אמר נותן לו מטבע היוצא באותה שעה ושמואל אמר יכול לומר לו לך הוציאו במישן, אר"נ מסתברא מילת' דשמואל בדאית לי' אורחא למיזל למישן. ורבא שקיל וטרי עם ר"נ בזה.

בעי מיני' רבא מר' חסדא המלוה את חברו על המטבע והוסיפו עליו מהו א"ל נותן לו מטבע היוצא באותה שעה, א"ל אפי' כי נפיא אין אפי' כי תרטיא אין. ופרכי' והא קא זיילי' פירי' א"ר אשי חזי' אי מחמת טבעא זיל מנכי' לי' ואי מחמת תרעא זיל לא מנכי' לי'. והא קא שבח לענין נסכא אלא עד חומש לאכפ"ל דשבח.

ענין המלוה על המטבע פי' רש"י ותוס' דבהלואה סתם ודאי צריך ליתן לו אותו מטבע שקיבל, ודוקא כשנתן לו פרקמטיא והתחייב לתת מטבע מסויימת נחלקו, ור"י מפרש גם כשהתנה שיכול לפרוע חטין וממילא הוא לפי ערכן עכשיו.

(א) והוא תימה למה יתחייב אדם ליתן מטבע מסויימת, ומעולם לא שמענו שמתחייב על מטבע ממין פלוני.

(ב) וגם לכאורה שם המטבע המסויימת שייך השתא לחדשה, כגון שהתחייב איסר ונפסל האיסר וקבעו איסרים חדשים במקומו, ובודאי איסר היוצא הכוונה. ודוחק לומר שהתחייב איסר בתמונה פלונית ושינוי התמונה, דאין דרך בנ"א להתחייב על תמונה מסויימת.

(ג) ובעיקר דינם דמלוה על המטבע כתבו דאף דגזלן משלם כשעת הגזלה, בהלואה לעולם משלם כי זולא דהשתא, והכא דמי להוול. אמנם סברא זו תמונה שמביאין ראייה מסאה בסאה דהוול נותן סאה, וסאה פירי

דאסור להלוות סאה בסאה אי לאו דיש לו, וע"ז קאמרה הבריתא דטפת יין אין לו טפת שמן אין לו, בתמיה, דהיינו שודאי נשאר איזו טפה, ועל סמך זה מותר ללוות [אבל לא יותר מטפה, שאם לא שנגמר לו לא היה מלוה]. ומי שאין רוצה לפרש לשון בתמיה יכול לפרשו כמו הפי' הרגיל דהיינו שכוונת הבריתא דאם טיפת יין אין לו אז באמת אסור, והיתר המשנה הוא ביש לו.

**ביאור תלמידי רשב"א דאין ללוות על
טפה שלוה**

הב"י קסב' הביא משם תלמידי רשב"א שא"י ללוות על טפה שלוה ממנו עכשיו, וכ' שאין לזה טעם, והב"ח וט"ז מקיימן הדבר דמלוה להוצאה ניתנה ולא מהני.

(א) והדבר תימה דס"ס יש לו.

(ב) אבל באמת נראה דכוונת תלמידי רשב"א היה כמ"ש בשטמ"ק בשם שיטה דיסמוך על טפה ראשונה של הלואה שתהיה מדין יש לו, ועז"א כיון דבב"א הוא לא מהני.

(ג) ויש להוכיח הדבר מהא דרשב"א עצמו מפרש דהא דלויין על טפה אחת דהיינו שלוה טפה וחזור ולוה טפה שניה משום טפה שלוה ראשונה, הרי דמהני שפיר טפה שלוה.

ביאור הגמ"ר ד"יש לו דרך לשם"

בדין "יש לו" כ' בהגהות מרדכי דאיתנהו בעיר אחרת ויש לו דרך לשם מקרי שפיר יש לו, ולא כרש"י שמתיר בסתמא עיר אחרת.

הבינו הפו' דיש לו דרך דקאמר היינו שהולך בלא"ה, ומש"ה מקרי יש לו, שעתיד לבא שמה.

אבל נראה דהאי יש לו דרך לשון הגמ' ב"ק צז: גבי מטבע שנפסל נקט, ושם מפרש רש"י שיכול להגיע לשם, ולא שדרכו לילך או שהולך בלא"ה, וכן ברשב"א.

(א) אך זה דוחק גדול, חדא דלא פירשו כלל שנפסל המטבע הראשון.

(ב) וגם אם נדע שנפסל עדיין לא פרשו שנפסל באופן שאין שום מקום שיוצא ויכול להוליך אליו דאז הוא בפלוגתא. ואף להלכה כשמואל הל"ל אליבא דשמואל כמו בכל סוגי בש"ס.

(ג) וגם הסברא שיארע כן אינו מובן דכל הענין הוא יוקר וזול ולא קפידא על איזו צורה וכמ"ש בסמוך מחמת תרעא או מחמת טבעא, וא"כ א"צ לפסול את הראשון אלא להזילו. דאטו אם ירדו גשמים ויש רוב תבואות פוסלין המטבע.

(ד) ולא עוד אלא דאם הקודם נפסל ופשיטא דאין נותן אותו א"כ עיקר השאלה אם יחזיר לו פריטי כמנין ההפרש ביניהם. ומה משיבו נותן לו מטבע היוצא באותה שעה. והל"ל אין מחזיר לו פריטי.

(ה) וגם לשון מנכינן לי' אינו מדוקדק, דניכוי הוא שעושה חשבון ואין נותן לו כל מה שחייב אלא מעכב אצלו מעט ממנו, כמו נכייחא דמשכנתא, (וכמו שבת לב. ב"ק קטו. ב"מ קג: חולין קלב. ולא מציינו בשום מקום ניכוי באופן אחר). אמנם אפשר לדחוק דהוא כעין ניכוי.

(ו) וגם אם תשובתו דאין מנכינן ואין מחזיר שום פריטי, הא ע"ז עצמו מסקי' דעד חומש מחזיר פריטי.

(ז) וכן הא דפרכי' קא זיילי פירי משמע שהוא דבר מוכרח שאם הוסיפו על המטבע ממילא זולים הפרות שהוספת הגודל היא כוללת ממילא ג"כ שהעלו ערכו של המטבע, דלא מסתבר שהנסכא נהיה כ"כ זול לפתע¹⁹, וא"כ אין זה אותו מטבע, רק אותו שם. וזה בודאי א"א לומר דא"כ היינו מחמת טיבעא

¹⁹ וגם בגמ' אין אפשרות זו דהוול נסכא רק מחמת תרעא או טיבעא, דהא אם הנסכא זול אפשר להוריד מחירו ותו לא, ואם צריך לשנות כל סדרי הטבעא אלמא באמת נהיה זול טובא, ואדרבה טבע הכסף אינו כן אלא שדורות הרבה עומד ולפיכך משערי' בי' פדה"ב וכדו'.

היא ולעולם שם סאה שוה עליה, אבל טיבעא דעיקרו הערך ודאי יש לו להחזיר הערך, דבלא"ה ענינו הוא הסכם בני"א, והשתא דפקע מיני' ההסכם שוב מה ישלם. והיאך יכול להחזיר דינר פסול, ומה לי פסלתו מדינה מה לי פסל הוא עצמו, כגון שלוה דינר ועשה בו מעשה הפוסלו לפי חוקי המלכות, הא ג"כ הוא אותו שם מטבע שהתחייב אלא שנפסל, ומ"מ כיון שנפסל איבד מערכו.

(ד) והנה דין זה דלוה ישלם מה שלוה כתבו רש"י בסמוך לפי' המלוה על המטבע, ונראה שהוא מדיוק הגמ', אמאי נקטו דוקא בכה"ג ולימא סתם הלואה, ובע"כ דבהלואה סתם כו"ע מודו¹⁷. אמנם תימה כיון דפלוג' דרב ושמואל במטבע היוצא במישן א"כ ה"נ האי דיוקא י"ל להיות במטבע היוצא במישן, דהיינו שצריך להחזיר לו מטבע היוצא אלא דפליגו אי יוצא ע"י טירחא שילך עד מישן [אף דהא א"ל אורחא] מקרי יוצא. והתוס' אין מפרשים כן כדמוכח מסוף דבריהם דמעמידין הא כר"י דמטבע שנפסל לא חשיב נסדק. משום דמדמו סתם הלואה שמחזיר הישן, וסדוק אינו יכול להחזיר¹⁸.

היא והמלוה את חברו על המטבע והוסיפו עליו, העמידו הרא"ש כגון שנפסל הראשון בפסול שמודה לו שמואל. והוכרח לזה דהא אפליגו בהא רב ושמואל.

¹⁷ ואף דהיה מקום לומר דבהלואה כו"ע מודו דיתן לו לפי ערך הנהוג, אפשר דס"ל דמ"מ סתימת ההלואה היה לתת מה ששילם וע"כ כדלא מפרשינן דין זה ממילא אולי' בטר הפשטות דמה שלוה ישלם וכל' רש"י.

¹⁸ אמנם אפשר דשמואל מיירי באין לו דרך למישן, וכדמשמע לשון ר"נ מסתברא מילתי' דשמואל בדאית לי' אורחא, דהיינו שפוסק כותלי' דוקא באיזה אופן, וכן רבא מוטיב לר"נ ולא לשמואל. אבל שמואל סובר דיכול ליתן הישן בכל ענין, והא דנקט הוציאו במישן, היינו דבאמת בעי' תנאי שיהיה שוה באיזה מקום דאל"כ כנסכא חשיב ואין עליו שם מטבע. ולך הוציאו הוא כמו לכו תיכול עלה כורא דמילחא. ואם כן בהלואה כו"ע מודו כדשמואל, וע"ז לא דיבר ר"נ. אמנם צ"ע דמ"מ יש ללמוד מדר"נ.

זיל ולעולם מנכינן ומאי השיב דנותן לו מטבע היוצא וכו'.

(ח) וגם מה ענין מחמת תרעא זיל, דפרש"י שבאו גשמים והוזלו הפירות, א"א לפרש שאין ענין זה שייך להוספת המטבע, דמה"ת שיהיה זולא כזה בסמוך להוספת המטבע ולשם מה דברו ממנו כאן, וגם אם הי' מאי שייט". אלא בודאי זו סבה להוספה על המטבע, אבל מה טעם הוא להוסיף על המטבע דהיינו לרצות יותר נסכא עבור אותם הפירות, דאדרבה יש פירות טובא וצריך לרצות פחות נסכא עבורם וליתנם אפי' במטבע קטן.

(ט) וכן הא דמקשי' שבח לענין נסכא אינו מובן, כיון שהערך נשאר שוה מה לי דשבח לענין נסכא. ואי שבח הוי ריעותא מה ענין חומש. ופרש"י דשבח לענין נסכא הוא ריעותא משום רבית, אמנם אם היה חייב ליתן לו מטבע זו ל"ש רבית כיון שזה מה שחייב, ובע"כ צ"ל שהוא רבית דרבנן, דמטבע גדול יותר נראה כרבית. וי"ל דפחות מחומש אינו ניכר.

(י) גם לפ"ז בפיחתו מן המטבע, דמחזיר לו מטבע הפחות, אינו צריך לנכות לו דמי נסכא כמ"ש הראב"ד²⁰. אמנם הרא"ש השיג עליו שלא יפסיד המלוה, אבל הא אין זה הפסד רק מחזי כרבית כשהמטבע יותר גדול, אבל הערך הוא שוה.

(יא) וצ"ל דהרא"ש מפרש שהוא הפסד לענין נסכא לא רק משום מחזי אלא משום דבאמת שוה יותר לענין שאם ייפסל, והוא תמוה מסברא הא מטבע להוצאה עומד ומי חושש שייפסל שוב בזמן קרוב עד שיוציא.

²⁰בתשו' הרא"ש מובא ראב"ד אמנם הדברים שם הם ע"פ תיקון ולא ע"פ כת"י, ובחזו"א ע"ד כ' לפרש ד' ראב"ד אלו, אבל נר' שהם שיבוש דהא בחזו"ש ובסה"ת וברא"ש בפסקים מובא כן, ולמה יהפך דבריו, ומה שלא השיג בס' היד אינו קו' כלל כנודע, בפרט שזה ענין התלוי רק בסברא, ודברי הגאונים ורי"ף כרמב"ם, ל"ש בזה השגה.

(יב) וגם מוכח לא כן מטעם שנתן לשיעור חומש דאם היה מחזירו לנסכא יפחת החומש לחסרון היתוך, ואם מיירי לענין שאם יפסל ימכרו בתור נסכא, הא שוי הנסכא אינו משום שמתכו, אלא שמוכרו בתור נסכא, ולו יצויר שנפסל, היה מוכרו בחנות של נסכא במחיר יותר גדול משהיה מוכר המטבע הקודם. וכל ענין התכה הוא לגבי מטבע זה לבדו אם ירצה לעשות ממנו כלי של כסף צריך להתיכו, אבל כן הוא כל נסכא שהרוצה לעשות כלי מתיכו, ומ"מ יש שער ושווי לנסכא והוא נסכא יותר גדול. וכמו שהקונה קמח יש לו טירחא לעשות ממנו לחם ואעפ"כ כל שמוסיף לו קמח שוה הקמח יותר. ובע"כ שר"ל דמתין לאיזה סבה.

(יג) ואם פיחתו מן המטבע, להרא"ש לכאו' צריך לשלם אפי' בכ"ש, דלא קאמר אלא שהתוספת קטנה אינו שווה לו להמיר ענין המטבע להתכה דהתכה הוא ג"כ טורח, ממילא אין ריוח. אבל בחסרון קטן מ"מ חסר, דלו ירצה לעשותו נסכא אי פעם ס"ס יחסר. אבל בטור ופוסקים מבואר לא כן²¹.

²¹ישוב ד' הרא"ש נר' דדנים המטבע משני צדדים, גם כנסכא מה שהוא באמת דבר חפץ, וגם ההסכם הנוסף עליו. דכיון שמשכח"ל זה בלא זה, שיהיה ההסכם במטבע אחר, או שיהיה השווי בו בלי ההסכם רק מצד שהוא נסכא. והוא דומה למי שמחזיק כלי שהיה של מלך, ומצד זה הוא נחשב מאד הרבה יותר ממה שהוא כלי. וחברו מחזיק כלי שהיה של המלך אלא שהוא כלי יותר גדול. אף שתרויהו מחזרים שוה מצד חשיבות שהיו של המלך, מ"מ כיון שהוא ג"כ כלי אין יכול ליתן לו כלי יותר גדול, שאפי' יסור חינו של המלך ס"ס כלי יישאר כאן. ולענין גזל בודאי אין נפ"מ, אבל לענין הלואה מצד זה דשוי החפץ הוי רבית. והטעם דאין הדברים סותרים, דמלבד חשיבותו של מלכות הוא ג"כ כלי, וכן זה מלבד חשיבותו להוצאה הוא ג"כ נסכא שהוא דבר חפץ בפני"ע. ולאכפ"ל דבעליו לא יעשה ממנו תכשיט ומעדיף את שימוש ההוצאה, דה"נ לא ישתמש בכלי המלך כדי שלא ייפסד, אבל שווי מיהא אכא.

ומ"מ ע"ז אמר הרא"ש דכל נסכא נחשב דבר חפץ משום דיכולין להתיד אותו, ע"כ יש לחשוב כמה שוין דמיו להתכה.

ובקצרה, שבח לענין נסכא הוא לאו משום דהולך למכרו כנסכא, רק אם היה משתבח לענין שימוש בעליו היה רבית.

המלוה על המטבע והוסיפו עליו, הוא מילתא אחריתא מהמלוה ונפסל. אלא כגון שלוח איסר וגזרה המלכות דאין האיסר שוה כמו שהיה שוה א"כ יעשוהו יותר גדול, אבל האיסר הישן שוה פחות. ולא דנפסל²³. וע"כ א"ל נתן לו מטבע היוצא ולא מטבע הישן [ואין לדייק מזה דמטבע הישן אינו יוצא, דלישנא דרב נקט, והיוצא מתפרש היוצא בתורת איסר] אף דסיים לו מטבע לגבות ממנו, הא אין זה בשווי חובו. ועיקר שם המטבע הוא ערכו, ואפי' שנוי גדול דהוי כי תרטיא.

וע"ז פרכי הא זיילי פירי, דכיון דמטבע שהתחייב לו עדין יוצאת אלא שערכה מועט, הרי זולים הפירות לגבי מטבע זו החדשה, שיכול להשיג בה עכשיו יותר פירות ממטבע שהתחייב לו. ומה שנטל לא החזיר. ואין הזול מחמת ההוספה, אלא ההוספה גורמת זול. וע"ז משני דכ"ז אסור דוקא היכא דמוכח הכי, כגון שאין שום שנוי בשער הפירות ומ"מ הפירות זולים, אבל אם יש גם שנוי בשער הפירות אין לאסור משום דלא נראה רבית, דהא רבנן הם שקבעו דלעולם פירא הוא דול ויקיר וטבעא כדקאי קאי כמ"ש ריש הזהב, ואין זה תלוי כלל במציאות כמו שנחלקו שם על דהבא אי חשיב פירא או טבעא משום חריפותו או חשיבותו. ודוקא היכא שהוסיפו על המשקל וגם חזי דאין שום סבה אחרת לשנוי השער אז אינו כן. וכן הוא ל' הר"מ דהתוספת היא מחמת הטבעא, ולא שהטבעא השתנה מחמת התוספת.

ודאמר מנכין ל' היינו שמנכה המטבע הישנה ואוכלה, כמו ל' נכיתא. דמנכה לו המטבע שהלוה עליה.

²³ ובסה"ת מו יז כ' ב' דינים הא' המלוה עה"מ ונפסל, והב' "אם לא פלוהו רק הוסיפו על משקלו", הרי מבואר כמ"ש, ומ"מ בהמשך מביא פרש"י ואינו משיג עליו. ומצינו בסה"ת כזאת שמביא דברי כמה מפרשים.

אמנם בדקדוק לשון התלמוד אפשר לפרש פירושא אחרת: המלוה על המטבע, לשון המלוה על דבר מצאנו בתלמוד רק מלוה על המשכון או מלוה על שדהו. והיינו אדם המלוה מעות לחברו והלוה מסיים לו דבר כשיעור חובו שיכול לגבות ממנו. וע"כ פליגו אם מש"ה יוכל להחזיר לו מטבע הישנה כיון דבשעת הלוואה היתה שיעור חובו וסיים מטבע זו לגביה, אף דהשתא טריחא מילתא לגבות ממנה שיעור חובו. אבל בלא שהלוהו על המטבע אף שמואל יודה דמחזיר לו מטבע חדשה²².

אמנם גם זה תמוה דמש"כ הרא"ש דהתכה עולה חומש הוא בחשבון שכל הוצאות ההתכה יבואו מתוך החומש שמוסיף, ולהתיך חומש לבדו אין שווה. אבל כיון שהוא מצורף עם עוד מטבע הרי מתחלק הוצאות ההתכה על כולה, והוא חומש מכל המטבע כולה, ורק חומש מן החומש ייפסד מחמת ההתכה, ויל"ד. וגם כ' הרא"ש "אם היה מחזירו לנסכא" משמע שההוצאה הוא כדי להחזירו לנסכא לא לעשות ממנו כלי. ובסה"ת כ' לעשות גרוטאות. ואפשר דר"ל שבה לענין נסכא היינו דמטבע גדול כ"כ אפשר ששוה להחליפו למטבע אחר ע"י התכה והטבעה, ולכן אנשים חפצים בו יותר. וכל שאינו גדול בחומש אין סכרא שיוסיף לו מידי לענין זה. וכן אפכא. והראב"ד המובא בשטמ"ק ובסה"ת מו ח כ' להחזירו לנסכא היינו לעשותו מטבע הראשון, והוא כוננתו לשיטתו דאין זה אלא מחזיר כרביית, א"כ מחשבי' לו ירצהו להחזיר למטבע ראשון אם ירויח. אבל להרא"ש ק' להתלות דוקא במטבע ראשון דלא ירויח דבר ממה שיחזירו. והט"ז כ' כן מדנפשי' והחזיר"א תמה עליו, אבל לדברי הראב"ד הדברים מתאימים. ואף שהראב"ד בחודשיו (וכן משמו בסה"ת ובתשו' רשב"א) נתן טעם משום דדרך מטבעות שאינן שוות זו לזו עד חומש. הראב"ד עצמו כ' בחודשיו גם את טעם הרא"ש, ואעפ"כ סובר דבפיחת אינו כן. דבפיחת שייך שפיר הני טעמי, אבל אין עיקר הסבה, דבאמת שבה נסכא אינו דין ממון וכן פסיד נסכא אינו דין ממון ואין נפ"מ ממנו רק לענין רבית.

²² וכן כ' בתשו' הגאונים הרכבי תכד' דהמלוה על המטבע לא דוקא וה"ה לכל הלוואה, וכן מוכח דעת הרמב"ם וכן פשטות הרי"ף כמ"ש המ"מ ד יא וכן כ' בחי' הראב"ד וכן מביא בסה"ת שהוא דעת המורים האחרונים וכן מביא המאירי בשם המפרשים שלפני חכמי הצרפתים. וכולהו ליתנהו לחידושא דרש"י והתוס' דבהלוואה כו"ע מודו דמה שנתן יחזיר ואפי' אינו יוצא במישן. אבל לא פירשו כמו שכתבנו דבהלוואה סתם שמואל יודה דצריך החדש דוקא ולא יועיל מה שיוצא במק"א.

ובהא מבואר תשובתו נותן לו מטבע היוצא ולא מטבע הישן, ואין זה סתירה למה שמחזיר יותר מחומש.

והנה כשמנכין האי יותר מחומש מנכין לו כל הפרש, והט"ז כ' דמגלגלין עליו את הכל, ותמה החזו"א מה טעם הוא זה. אמנם לכאור' פשוט דהאי חומש ריוח נקי הוא אלא

דבלא נתינת דמי היתוך א"א להשתמש בו, ודומה לנותן לו כרטיס נסיעה לחצי הדרך דאין כאן כלום עד שאין לו דרך שלמה, ואחר שנתן לו הכל הרי הכל רבית. [רק יל"ע בתפס התוספת דיכול לומר השתא מה שנשאר שוב אינו שוה כלום].